

УДК: 336.02; DOI: 10.31388/2519-884X-2019-40-206-221

Луценко А.С., аспірант
ПВНЗ «Європейський університет»

СУТНІСНО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ

Анотація. У статті запропоновано визначення фіскального регулювання економіки держави. Проведено узагальнення положення концепції фіскального регулювання. Аргументовано, що у сучасних умовах варто використовувати підходи інституціоналістів до фіскального регулювання економіки. Представлено концептуальну модель ефективного фіскального регулювання економіки країни.

Ключові слова: фіскальне регулювання, податки, податкові надходження, доходи бюджету, видатки бюджету, економіка держави.

JEL code classification: H19, H21

Lutsenko A.S., graduate student
PHEE «European University»

ESSENTIAL-CONCEPTUAL FUNDAMENTALS OF FISCAL REGULATION OF THE STATE ECONOMY

Abstract. The article states that fiscal regulation is the central link of the entire system of economic regulation, a holistic set of fiscal regulators of incentive, restrictive and punitive direction. According to the results of the study, it was found that the main functions of fiscal regulation of the state economy are: the impact on the state of economic conditions; redistribution of national income; accumulation of necessary resources for financing social programs. It is proved that the system of fiscal regulation includes a set of tax and non-tax payments and fees, which is redistributed in favor of budgets of different levels.

It is determined that fiscal regulation is a way by which the state regulates the level of expenditures and revenues of the state budget and it is indicated that due to fiscal regulation the state budget is filled. Summarizing the results of the study, it is proved that in economic theory and in practice, two concepts have developed and are arguing with each other. From the point of view of economic theory, these are the institutional-Keynesian direction of evolutionary economic change (the so-called gradualist policy) and the liberal-monetary direction of radical change (the so-called policy of shock therapy).

The place of fiscal regulation in the system of state regulation of the economy, which includes methods and tools of state regulation of the economy, is indicated. Methods are divided into direct and indirect influence, where methods of direct influence provide for administrative and legal intervention in the regulatory process, and methods of indirect influence are economic, donor and advocacy measures. Economic methods, in turn, combine monetary regulation, currency, price and fiscal.

A generalization of the provisions of the concepts of fiscal regulation, which includes two components, where the essence of the first is that fiscal regulation is due to the specifics of taxation, which acts as a lever for both tax and budget regulation; and the second component includes the purpose, objectives and content of fiscal regulation, which are determined by the regulatory function of taxes.

The author presents the definition of fiscal regulation of the economy as a set of tools by which the state creates conditions for the mobilization of the required amount of financial resources and their rational use to ensure economic growth. It is argued that the state creates conditions under which it is advantageous for an economic entity to take into account the interests of the state in the process of its activities. It is argued that at the stage when the country is trying to get out of "credit bondage", it is advisable to focus on the approach of institutionalists to fiscal regulation of the economy, as it allows to synthesize existing tax concepts taking into account national characteristics, including mentality.

The conceptual model of effective fiscal regulation of the country's economy has been improved, which includes the following elements: business entities and the state; information about economic realities and information for change, synthesized from the state of the external and internal environment. The main block of the model is: "fiscal" (treasury), revenues and expenditures, changes in which are formed by fiscal policy. The analytical component combines the current taxation system; the results of monitoring the activities of economic entities and the need for tax changes and future opportunities. Then the process of making a decision on the use of taxation in the system of state regulation, based on the strategy of implementing changes in taxation (official measures, implementation tactics, implementation tools).

The state, in turn, based on the results of fiscal regulation measures, applies innovations in this area and carries out reorientation according to the environment.

Key words: *fiscal regulation, taxes, tax revenues, budget revenues, budget expenditures, state economy.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Структурні трансформації економіки суттєво змінюють інституційне поле фіскального регулювання економіки держави, додаючи нові імперативи у систему державних фінансів, модифікуючи інструментарій фіскального регулювання, що застосовується урядом у сфері бюджетного балансу. Заходи з фіскального регулювання у будь-якій країні, у тому числі і в Україні, виступають одним із потужних складових сприяння стабілізації економічних процесів, як у окремо взятих галузях, так і у державі в цілому. Завдяки ефективному регулюванню у цій сфері створюються передумови до зростання доходів та показників внутрішнього валового продукту, формування активізації діяльності бізнес-структур, сприяння розширенню інвестиційного середовища та підвищенню рівня задоволення попиту населення у соціальних послугах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження фіскального регулювання економіки держави відображено в роботах наступних науковців, як: В.Л. Андрущенко В. Л., Ваврін М. Р., Клепанчук О.Ю., Крисоватий А.І., В.М., Мельник, Прокопенко Н.С., А. О. Тимошенко, К.І. Швабій та багато інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, питання означення сутнісно-концептуальних засад фіскального регулювання економіки держави у сучасному турбулентному середовищі залишається відкритим для подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є визначення та систематизація сутнісно-концептуальних засад фіскального регулювання економіки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. В своїй праці В.Ф. Гегель [1] вказував, що держава діє в силу свого верховенства – верховенства влади та верховенства державного права. Всі форми вияву, організації і дії держави можливі в умовах етати-

зму, тобто суверенності, і є необхідною умовою для існування будь-якої правової юрисдикції.

У ринковій економіці держава виконує подвійні функції. З одного боку - це задоволення традиційних, поточних проблем та інтересів суспільства, а також забезпечення перспективи економічного зростання, в тому числі структурної перебудови виробництва, поступального розвитку інноваційного потенціалу, оптимізації сфер діяльності, з іншого боку - це виконання функцій, пов'язаних з формуванням правової бази для економічної діяльності суб'єктів ринкових відносин, зі зміною та поліпшенням функціонування ринкової системи [2, с. 5-18]. Як відзначалося фахівцями Всесвітнього банку у «Звіті про світовий розвиток» [3], держава знаходиться в центрі економічного і соціального розвитку, як партнер, каталізатор і помічник ринкового механізму, коригує його дії, нейтралізує його негативні прояви від так званих «провалів ринку».

Виходячи з цього, вважаємо за необхідне окреслити місце та роль фіскального регулювання з іншими складовими системи управління національним господарством. Для цього, передусім, варто викласти основні поняття, категорії та характеристики, пов'язані зі специфікою фіскального регулювання економіки держави.

У сучасній економічній літературі фіскальне регулювання асоціюється з оподаткуванням та державним регулюванням урядових видатків. До цього часу деякі науковці уникають поняття фіскальне регулювання, замінюючи його на «бюджетне регулювання» або «бюджетна політика», «фіскальна політика». Однак, вживання таких понять, на наш погляд, є абсолютно не виправданим, адже поняття фіскальне регулювання є значно ширшим.

М.О. Скорик, зазначає, що здійснення ефективної фіскальної політики прямо пропорційно залежить від державного регулювання розвитку економічних процесів за допомогою системи оподаткування. Результати

дослідження, як теоретичної так і практичної складової, державного регулювання економіки через податкові заходи свідчать про наявність проблемних питань у цій сфері [4, с. 159-162.].

То ж зосереджуємо свою увагу на одному із інструментів державного регулювання економіки, такому як фіскальне регулювання. Адже, держава реалізує свої функції через відповідні державні органи, які нерідко наділені управлінськими та регуляторними повноваженнями, обидві ці складові мають органічно доповнюватись і функціонувати синхронно для досягнення всією системою конкретних результатів [5, с.22-23]. Тобто, за формою впливу фіскальне регулювання належить до непрямих методів державного регулювання, що базуються не на прямому примушенні господарюючих суб'єктів, а на використанні їхніх економічних інтересів.

Термін «регулювання» (з латинської «regulo» - впорядковує) наведено в «Економічній енциклопедії» – функція управління, що забезпечує функціонування та розвиток явищ і процесів в межах заданих кількісно-якісних параметрів [6, с. 170].

Згідно із Великим тлумачним словником сучасної української мови під «регулюванням» розуміють впорядкування чого - небудь, керування чимось, підкоряючи його відповідним правилам, певній системі [7, с. 1020 - 1021].

Термін «фіскальний» походить від латинського «fisc» і в перекладі означає казенний, «fiscus» означає «корзина» або державна скарбниця. [8, с. 596]. В Стародавньому Римі цей термін застосовувався для позначення військової каси, де зберігалися гроші, призначені до видачі [9].

Кожен учений має особисту точку зору на трактування поняття фіскального регулювання, концентруючи увагу на ролі тих або інших інструментів фіскального регулювання економіки держави. Так, одні розглядають «фіскальне регулювання як зміни в урядових видатках і оподаткуванні, що спрямовані на досягнення повної зайнятості та не інфляційного внутрішнього обсягу виробництва» [10, с.134.]. Інші, фіскальне регулювання економіки трактують як злагоджене використання методів бюджетного і податкового регулювання [11, с. 29].

Фіскальне регулювання можна означити як узгоджене використання інструментів бюджетного та податкового регулювання. Однак особливістю фіскального регулювання є його роль у антициклічному регулюванні, попередженні кризових явищ та згладжуванні їх негативних наслідків [12, с. 51].

Місце фіскального регулювання у системі державного регулювання економіки представлено на рис. 1.

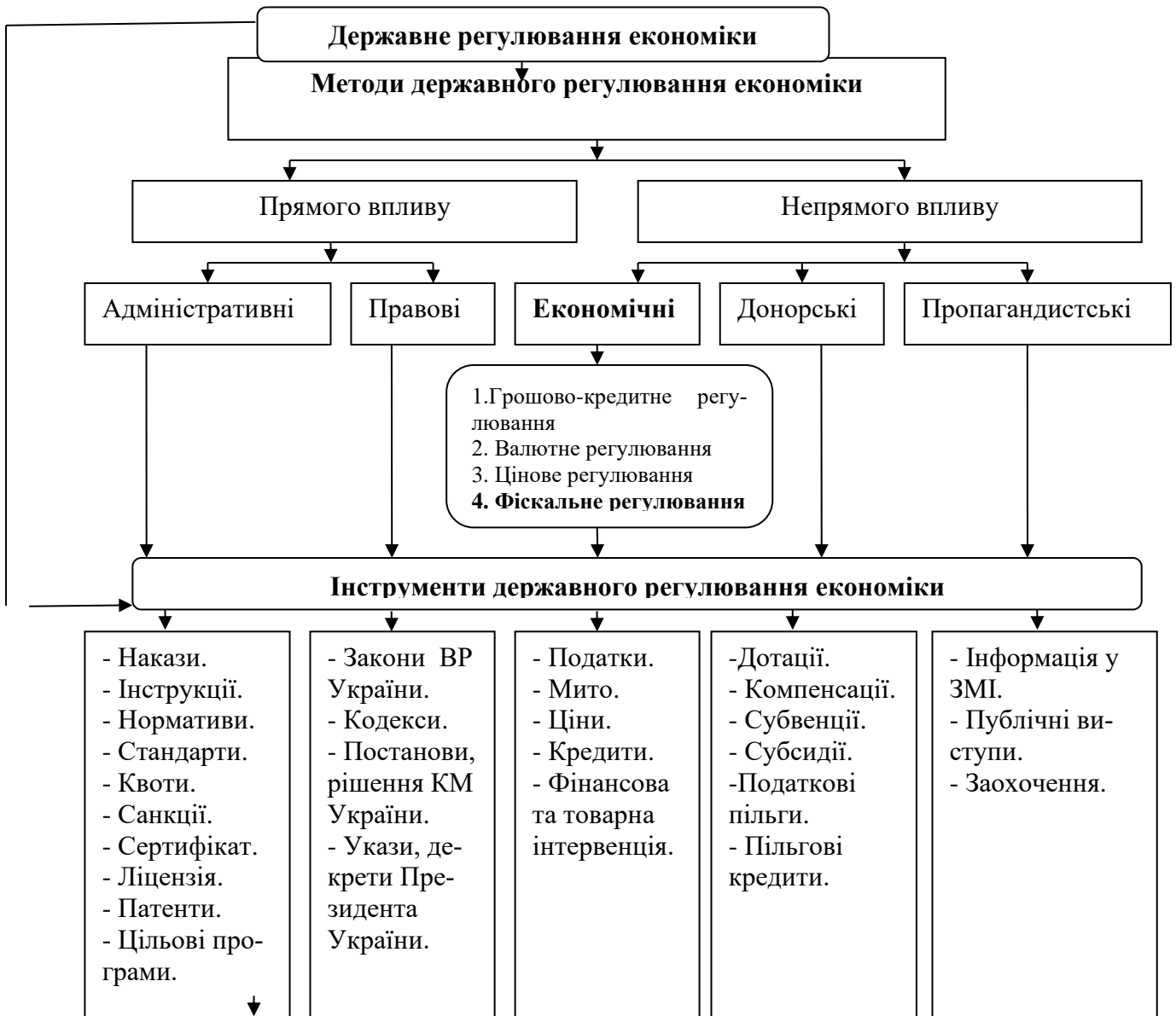

Рис.1 Місце фіскального регулювання у системі державного регулювання економіки

Джерело: власна розробка автора

Ефективність фіскального регулювання залежить від вибору інструментів, дієвості їх впливу через певні важелі об'єктів регулювання.

Держава застосовує фіскальне регулювання з метою впливу на рівень сукупного попиту в економіці для досягнення першочергових економічних цілей, таких як економічне зростання, повна зайнятість та цінова стабільність [13].

Фіскальне регулювання поєднує в собі бюджетне регулювання та податкове регулювання [14, с.50]. Можна стверджувати, що фіскальне регулювання – це центральна ланка всієї системи економічного регулювання, цілісний комплекс фіскальних регуляторів заохочувального, обмежувального та штрафного спрямування. На рис.2. схематично зображено схему фіскальне регулювання економіки держави.

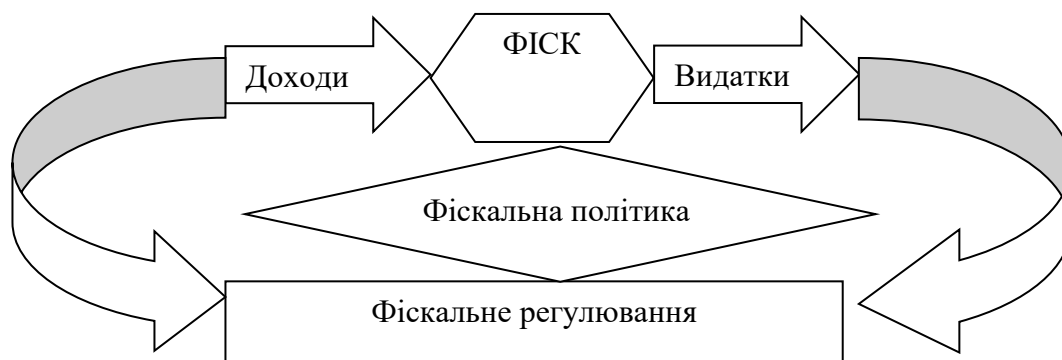

Рис. 2. Схема фіскального регулювання економіки держави
Джерело: складено автором

Аналізуючи рис. 2 слід зазначити, що до доходів державного бюджету, варто віднести: податки (через податки держава здатна збільшувати ефективність ринкового механізму), неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, трансферти. Держава повинна отримувати достатню кількість податкових надходжень, поряд з цим, вони мають бути надійними, постійними, стабільними. Надійність надходжень визначається тим, що податки повинні мати певні джерела, з яких відбувається відрахування. Постійність означає, що надходження від податків повинні здійснюватися не як разові платежі з невизначеними термінами, а рівномірно, протягом бюджетного року за встановленими законодавством термінами і строками. Крім того, терміни сплати податків мають бути узгоджені з термінами фінансування видаткової частини бюджету, оскільки податки відіграють значну роль у забезпеченні видаткової частини бюджету. Стабільність надходжень визначається достатнім рівнем гарантій того, що надходження від податків, що передбачаються Законом про Державний бюджет на поточний рік, будуть отримані у повному обсязі [15].

Державні витрати є ефективним економічним регулятором. Основними ж статтями державних витрат є: адміністративно-управлінські цілі, економічні цілі, соціальні цілі (трансфертні платежі), цілі на витрати з обслуговування державного боргу, військові та оборонні цілі.

Основними функціями фіскального регулювання економіки держави є:

- вплив на стан господарської кон'юнктури;
- перерозподіл національного доходу;
- нагромадження необхідних ресурсів для фінансування соціальних програм.

Якщо говорити про фіскальну політику, то це діяльність держави у сфері управління державними доходами і видатками. Використовуючи інструменти фіскальної політики, держава створює умови, за яких економічним суб'єктам стає вигідним враховувати інтереси держави в процесі своєї діяльності і не вигідною є опортуністична поведінка. Система фіскального регулювання включає в себе сукупність податкових і неподаткових платежів та зборів, що перерозподіляється на користь бюджетів різного рівня.

Податкові надходження формують дохідну частину бюджету, гарантуючи стабільність держави в галузі фінансового забезпечення. Саме це створює передумови фінансування загальнодержавного функціонування, але водночас вимагає витрат на адміністрування фіскальної системи.

Найбільш вагомим джерелом формування доходів держави є податки, що позиціонує податкову політику провідною ланкою фіскальної. В.М. Мельник, виділяв дві функції податків – фіскальну та регулюючу [16]. Сьогодні більшість вітчизняних науковців дотримуються даної позиції.

При чому, трактування регулюючої функції податків, умовно, дає відповідь на питання: «Навіщо податки існують та який вплив здійснюють?», також характеризує призначення податків. Фіскальна функція обґрунтовує механізм функціонування системи оподаткування та відповідає, умовно, на питання: «Яким чином акумулюються та розподіляються податки?».

Існує в науці і окремо поняття податкового регулювання, влучно його описує Н.С. Прокопенко, де визначає податкове регулювання, як процес детальної розробки заходів із реалізації планових завдань, коригування діючих податкових режимів, спрямованих на реалізацію фіскальної, регулюючої і соціальної функції податків, що отримали відображення в контрольних завданнях державних податкових органів, цільових установках і податковій концентрації на конкретний період часу [17, с.31-32]. З даного визначення стає зрозуміло, що впровадження податкового регулювання у практичне буття зводиться лише до рівня державних податкових органів, які наділені частиною функцій у системі фіскального податкового менеджменту, що й простежується з наведеного визначення.

Автор, в свою чергу, під фіскальним регулюванням розуміє спосіб, за допомогою якого держава регулює рівень витрат і доходів державного бюджету країни. За рахунок фіскального регулювання наповнюється державний бюджет.

Згадки про фіскальне регулювання сягають ще часів Давньої Греції (IV ст. до н.е.). У релігійних догматах з'являються перші згадки про податки. Належного обґрунтування оподаткування не має. У період війни держава розпоряджалася майном громадян [18, с.14].

За часів Стародавнього Єгипту фараони розподіляли між єгиптянами невеликі «чотирікутні» наділи землі за умови виплати річного поземельного податку.

У Греції, коли бурхливо почала розвиватися торгівля, з усіх ввезених і вивезених товарів брали мито у розмірі 2% і додаткові ринкові збори. Поряд з цим, існував збір за продаж нерухомості і відкуп за сплату по-

датків. У всіх випадках держава брала на свою користь мита у розмірі 0,5-5%. Також в державну казну надходили гроші за судовими рішеннями. Відомі громадяни не сплачували податки.

У Римській імперії (періоди : республіка VI — I ст. до н. е. та імперія I — V ст. н. е.) саме Август Октавіан одержав право на створення особливої скарбниці (фіску), яка включала, як його особисті кошти, так і майно, що належало йому, як главі держави. Імператорська скарбниця поповнювалася за рахунок доходів з імператорських маєтків, податків з імператорських провінцій, конфіскацій засуджених осіб, військової здобичі. Він також мав у розпорядженні кошти державної казни — ерарію, формально підвітну сенату, де карбувалися монети, і в такий спосіб фактично розпоряджався всіма фінансами Римської держави.

Тогочасні мислителі у своїх працях фіксують властиві фінансовому господарству фінансові механізми перерозподільчого характеру. Казна формувалася за рахунок орендної плати, праці рабів і повинностей, пожертвувань.

Становлення феодальних держав пожвавило розвиток податкових форм фінансування державних потреб. Ф. Аквінський трактував податок «як дозволена форма грабежу» [19, с. 61].

У XVI столітті Ж.Боден у своїй праці «Фінанси – нерви держави» вперше виділив основні джерела доходів держави, а саме:

- мито, яке утримувалося з товарів, що були завезені в країну;
- домени – державне майно, що приносить дохід, зокрема земля, ліси, приватна власність, капітал, який належав уряду.

Клепанчук О.Ю. наголошує, що податки слід застосовувати лише в надзвичайних випадках, оскільки вони породжують масове народне невдоволення [18, с.16].

В науковій літературі відбуваються постійні дискусії щодо ролі і значення держави у розвитку економіки. Ідея державного регулювання за допомогою «фіску» має довгу історію, яка бере свій початок, як уже вище зазначалося, з середньовіччя (табл.1).

Таблиця 1

Еволюція економічної думки щодо фіскального регулювання економіки держави

Період	Школа економічної думки	Представники	Основні ідеї, що характеризують даний період
1	2	3	4
Середньовіччя	Меркантилізм	Філіп Вільгельм фон Герніг, Томас Ман, Антуан де Монкрет'єн, Антоніо Серра.	<p>Податки мають наукове обґрунтування. Здійснювалося обмеження імпорту. Так, меркантилісти пропонували введення високих мит на імпорт, звідси казна наповнювалася швидкими темпами. Вивізні мита були меншими.</p> <p>Надавалися пільги купцям, що здійснювали далекі подорожі, нерідко субсидувалися далекі заморські експедиції в пошуках ринків збуту, або ж джерел дефіцитних східних товарів в обхід конкурентів. Для розвитку внутрішнього виробництва надавалися пільги певним галузям, нерідко відкривалися державні мануфактури та запроваджувалися субсидії (досить затратна частина казни).</p>
XVIII-XIX ст.	Фізіократи	Франсуа Кене, Анн Робер Жак Тюрго, Оноре Габріель Мірабо.	<p>Обґрунтували доцільність введення єдиного поземельного податку. Сучасні вчені про погляди науковців того часу зазначають, що вони досліджували критерії справедливого оподаткування і механізми перекладання фіскального тягаря, а також намагалися визначити частку кожного громадянина у видатках держави [30, с.231-237].</p> <p>А.Р. Тюрго започаткував у Франції вільне ввезення і безмитний вивіз зерна з королівства та замінив натуральну дорожню повинність грошовою поземельною податтю.</p>
	Камералізм	Йоганн Генріх Готліб фон Юсті	<p>Центральною ланкою були фінансові установи, які чітко ділилися на органи, зайняті збором коштів та органи, що зосереджували ці кошти і видавали їх на витрати, і, нарешті, органи, які вели незалежну фінансову звітність і контроль фінансів.</p> <p>Фіскальна орієнтація німецьких монархів тих часів полягала у тому, що вони бачили в збільшенні кожної окремої людини головний спосіб зростання державного добробуту.</p>
	Класична економічна теорія	Адам Сміт, Давид Рікардо, То-	Класична теорія невтручання в економіку.

		мас Мальтус, Жан-Батіст Сей, Джон Стюарт Мілль.	<p>Започатковано вивчення основних принципів податкової системи - де основні постулати за А. Смітом заключаються у наступному: рівність оподаткування; чітко визначені податки, строк сплати; зручність справляння.</p> <p>Д. Рікардо дотримувався думки про те, що податки повинні використовуватися винятково у фіскальних цілях, і трактував податки, як джерело не минулого зла, що перешкоджає безповоротному процесу освіти і накопиченню капіталу, а фіскальна політика виступає тільки як інструмент, за допомогою якого відбувається фінансове забезпечення виконання державою своїх функцій, але не як стабілізаційна політика.</p> <p>Ж.Б.Сей притримувався думки про невтручання держави в економіку, звідси, відповідно, ратував за скорочення податків і зборів, кошти від яких повинні були направлятися для виконання урядових повноважень.</p> <p>Дж.С.Міль наголошував, що той хто отримує більший дохід має сплачувати більші податки.</p>
	Німецька історична школа	Л. Штейн, А. Шеффле	В основу досліджень була покладена історія (історичний досвід-прим. авт.). Наголошували, що все в житті є закономірним та рекомендували враховувати при розробці податкової політики інтереси робітничої демократії шляхом знаходження компромісів.
	Неокласична економічна теорія	Карл Менгер, Альфред Маршалл, Увільям Девонс, Вільфредо. Парето, Роберт Солоу, Мілтон Фрідман	Погляди ґрунтується на концепції податкової нейтральності. Згідно з переконаннями adeptів цієї наукової течії, економіка схильна до самоналаштування, тому державне втручання допускається тільки в певних межах. Податкова політика лише допомагає збалансувати зростання виробництва, попит, пропозицію, підпорядковуючись ринковому господарству. Вона не повинна застосовуватися в якості засобу короткострокової стабілізації, інакше стагфляція стане неминучою.
	Інституціоналізм	Торстейн Веблен, Джон Ролжерс Коммонс, Вільям Мітчелл.	Інституціоналізм - це альтернатива неокласичному напрямку економічної теорії. Предметом свого аналізу інституціоналізм висуває не тільки економічні, але й неекономічні проблеми соціально-економічного розвитку в історичному

			<p>аспекті. Крім того, інституціоналізм вивчає соціальний контроль суспільства над економікою.</p> <p>Розглядає державне регулювання економіки як квінтесенцію правил, норм, традицій.</p> <p>Прибічники інституціоналізму вбачають у державі реальну силу, здатну стримати негативні процеси. Здійснення реформ вони пов'язують з посиленням регулюючої ролі держави.</p>
	Джорджизм	Генрі Джордж	<p>Джорджистська парадигма полягає у пошуку вирішення соціальних та екологічних проблем, заснованих на принципах прав на землю та державних фінансів, які намагаються економічну ефективність поєднати з соціальною справедливістю. Генрі Джордж відомий тим, що популяризував аргумент, що уряд повинен фінансуватися за рахунок податку на оренду землі, а не податку на працю.</p>
	Марксизм	Карл Маркс, Фрідріх Енгельс	<p>Не містить ґрунтовно досліджених питань у фіскальному регулюванні. Наголошували лише на перерозподілі фінансових потоків на користь малозабезпечених.</p>
XX-XXI ст.	Кейнсіанство	Джон Мейнард Кейнс	<p>Дж. М. Кейнс вважав, що державі слід впливати на ринок для підвищення попиту за допомогою гнучкої грошово-кредитної політики, активної бюджетно-фінансової політики та прямого створення державою робочих місць.</p> <p>Фіскальна політика виступає інструментом державного регулювання, що здійснює вплив на стан економіки за допомогою маніпулювання державними доходами і видатками. У свою чергу, здійснення державних витрат відбувається за рахунок коштів державного бюджету, основним джерелом формування і поповнення якого виступають податки. На думку Дж. Кейнса, податки є найважливішим важелем регулювання ринкової економіки. О. Алейникова синтезувала його погляди наступним чином: «Фіскальна політика спрямована на стимуляцію попиту й пропозиції в періоди спаду економічної активності шляхом збільшення державних закупівель і скорочення податків, таким чином звільняючи для витрачання великий дохід,</p>

			який може бути використаний на розсуд уряду, а також на корекцію надмірного росту за допомогою зворотних заходів «[20, с. 25-28]. Д. Кейнс також запропонував нову концепцію оподаткування, за якою міркування соціальної справедливості ігнорувалося. Держава мала вилучати за допомогою податків частину заощаджень і фінансувати за їх рахунок державні витрати.
	Посткейнсіанство	Джоан Вайолет Робінсон, Ніколас Калдор, Хайман. Мінські	Пропагували розширення державного втручання в економічні процеси. Варналії З.С. та ін. так узагальнили їх погляди: «Існуючі принципи розподілу національного продукту гальмують економічний розвиток. Зміна політики доходів забезпечить вдосконалення такого розподілу. Відбувається активізація ідей поєднання фіскальної ефективності та соціальної справедливості в державних фінансах» [21].
	Чиказька школа неолібералізму (монетаризм)	Рональд Коуз, Джордж Стіглер, Мілтон Фрідман, Френк Найт	Виступали з ідеями обмеження дискреційного регулювання, як необхідної передумови стабільного безкризового розвитку. Монетаризм поставив під сумнів механізм бюджетного мультиплікатора, де зміна податкових ставок і видатків бюджету забезпечує багаторазове зростання національного доходу. Вважали, що податкова політика не повинна застосовуватися, як засіб короткострокової стабілізації. Податки в теоріях монетаристів не мали такої значної регулюючої функції, як в кейнсіанській доктрині.

Джерело: складено за результатами дослідження

Дж. М. Кейнс першим запропонував принципово нову концепцію в оподаткуванні і державному регулюванні, яка могла б забезпечити поєднання принципів ринкової економіки та державного регулювання.

Погляди українських вчених з приводу ринку і держави також різнилися. Зокрема І. Вернадський вважав державну присутність в економіці зайвою в умовах, коли ринки вже звільнилися від феодальної залежності та меркантилістичних уявлень, оскільки вони обмежують вільну конкуренцію. М. Туган-Барановський, підтримував позиції розширення функцій державного регулювання

економіки та поміркованого втручання в дію ринкового механізму [5, с. 195-196].

В ХХІ ст. в країнах Європейського Союзу, фіскальне регулювання залишається дієвим засобом циклічного регулювання економіки в умовах, коли монетарні важелі втрачають свою силу [22, с. 30].

Зазначимо, що в економічній теорії і в економічній практиці склалася і полемізують між собою дві концепції. З точки зору економічної теорії - це інституційно-кейнсіанський напрям еволюційних економічних змін (так звана градуалістська політика) та ліберально-монетарний напрям ради-

кальних змін (так звана політика шокової терапії). На практиці, в ході еволюційних змін у стосунках держава – економіка спостерігаємо два напрями. Перший напрям характеризується активною участю держави у створенні умов розвитку системи вільного підприємництва. Другий – коли держава тільки підтримує сприятливі умови для розвитку приватної економіки, тобто по суті виступає так званим «нічним сторожем» [2, с. 5-18].

Кожна з наведених вище концепцій має позитивні і негативні сторони. Проте можна сказати з впевненістю, якщо ринкова економіка не регулюється державою, то тоді відбувається її непрогнозований розвиток,

саме у той момент зароджуються економічні і соціальні кризи.

Погоджуємося з думкою Ю.Б. Іванова [23, с. 36-43], що відсутність податків повністю паралізує фінансову систему держави, однак велике податкова навантаження є причиною соціальних конфліктів та суспільно-політичних непорозумінь. Сьогодні населення змирилось зі сплатою податків і вже сприймають їх як звичний дохід держави.

Отже, з появи першої згадки про податки та виникнення наукових теорій (табл.2), науковці досліджують та практично апробують вплив податків на розвиток суспільства та розширення функцій держави.

Таблиця 2

Характеристика основних податкових теорій

Теорії	Характеристика теорій	Представники
Класична теорія (податкового нейтралітету)	Податки є одним з видів державних доходів, що мають покривати затрати на утримання уряду та інші державні потреби.	А. Сміт, Д. Рікардо
Кейнсіанська теорія	Податки є головним важелем регулювання економіки та фактором її успішного розвитку (надлишкові заощадження, як пасивне джерело доходу мають вилучатися за допомогою податків).	Дж. М. Кейнс
Теорія єдиного податку	Єдиний податок є винятковим податком на єдиний визначений об'єкт оподаткування (земля, витрати, нерухомість, дохід, капітал тощо).	Г. Джордж, Ф. Кене
Теорія пропорційного і прогресивного оподаткування	Перевага надається податковій прогресії, оскільки вона є більш справедливою, пом'якшуючи нерівність і впливаючи на перерозподіл майна і доходів (із зростанням доходу збільшується розмір податкових ставок).	К. Маркс, Ф. Енгельс, Ж.-Ж. Руссо, Ж. Б. Сей
Теорія ухилення від оподаткування	Дослідження процесів законного («податкові лазівки» і податкові пільги) та незаконного (тіньова економіка, фальсифікація обліку тощо) ухилення від сплати податків.	Е. Вебер, Г. Фехнер, Дж. Нейман
Теорія обміну (атомістична)	Податки виступають результатом договору між державою і громадянами, згідно з яким останні мають оплачувати державі послуги з військової оборони, юридичного захисту тощо (податок, як ціна суспільства за вигоди і мир громадянам).	С. Вобан, Ш. Монтеск'є, О. Мірабо, Т. Гоббс, Ж. Сімонді
Теорія насолоди	Податки розглядають як ціну, що сплачується громадянином за отримані задоволення від суспільного порядку, справедливого правосуддя, володіння власністю.	Ж. Сімонді
Теорія монетаризму	Податки є механізмом впливу на грошову систему, за допомогою якого вилучається надлишок грошової маси.	М. Фрідмен

Теорія економіки пропозиції	Податки є важелем економічного розвитку та регулювання (через зниження податкового тиску на корпорації). - «Фундаментальна ідея, яка лежить в основі кривої Лаффера, полягає в тому, що чим вищі граничні податкові ставки, тим більш сильне бажання у індивідів буде ухилитись від сплати податків. Люди працюють не для того, щоб платити податки. Чистий за вирахуванням податків дохід дає зрозуміти, «працює дана особа чи відпочиває на пляжі»» [24, с. 53-68].	М. Бернс, А. Лаффер, Г. Стайн
Теорія страхової премії	Податки є свого роду страховим платежем, який сплачується громадянами на випадок настання ризикових ситуацій.	А. Т'єр, Дж. МакКулох
Теорія перекладання податків	Розподіл податкового навантаження можливий лише в процесі обміну, результатом якого є формування ціни (перекладання з покупця на продавця, або перекладання з продавця на покупця).	Дж. Локк, Д. Мінз, Р. Масгрейе

Джерело: складено автором за результатами дослідження

Проведений нами ретроспективний аналіз позицій вчених різних шкіл щодо ролі фіскального регулювання економіки держави дозволяє нам узагальнити положення концепцій фіскального регулювання.

По-перше, фіскальне регулювання зумовлена специфікою оподаткування, яке виступає важелем як податкового, так і бюджетного регулювання.

По-друге, мета, завдання та зміст фіскального регулювання визначаються регулюючою функцією податків, тобто цей процес необхідний і від нього залежить динаміка економічного розвитку країни.

Концепція «вертикальної справедливості» в оподаткуванні ґрунтується на оподаткуванні, яке буде залежати від отриманих доходів: чим більший дохід, тим рівень оподаткування зростає і навпаки. Наведені теорії оподаткування обумовлюють формування відповідної податкової системи держави.

Фіскальне регулювання економіки - це сукупність інструментів, за допомогою яких держава створює умови для мобілізації необхідного обсягу фінансових ресурсів та їх раціонального використання з метою забезпечення економічного зростання. Фіскальна політика врегульовує перерозподільчі відносини. Тобто, держава створює умови, за яких економічному суб'єкту вигідно враховувати інтереси держави у процесі своєї діяльності.

Вважаємо за доцільне наголосити, що фіскальне регулювання економіки держави є біполярною системою, оскільки будь-які безпосередні або опосередковані зміни в даному регулюванні несуть одним суб'єктам господарювання сприяння, а іншим навпаки – погіршення їхнього становища на ринку. В сучасних умовах господарювання зниження потенціалу фіскального регулювання економіки є наслідком перманентного протиріччя. Отже, державі необхідно знайти і вибрати найоптимальнішу стратегію дій у фіскальному регулюванні, при якій позитивних наслідків було б більше, ніж негативних.

На нашу думку, на етапі, коли країна намагається вийти з «кредитної кабали», доцільно зупиняти свою увагу на підході інституціоналістів до фіскального регулювання економіки, оскільки він дозволяє синтезувати існуючі податкові концепції з урахуванням національних особливостей, у тому числі менталітету. Необхідно збалансовувати інтереси держави, підприємницького сектору і громадян-виборців, причому так, щоб усі суб'єкти перерозподільних відносин були задоволені результатами перерозподілу приблизно однаково. Фіскальне регулювання здійснюється у відповідності з формальними правилами, які встановлює держава і неформальними, які формує суспільство.

Українські дослідники Н.С. Прокопенко [25], Я.В. Добрянський [26], М.О. Скорик [4,

с. 159-162.], вивчаючи фінансове регулювання економіки зазначали, що отримання надативного ефекту від заходів оподаткування в системі державного регулювання можливе завдяки поєднанню інтересів держави,

підприємств, інвесторів, громадян. Тобто їх вектори повинні бути направлені на досягнення однієї мети. Це дасть змогу вдосконалити податкове середовище для бізнес-структур.

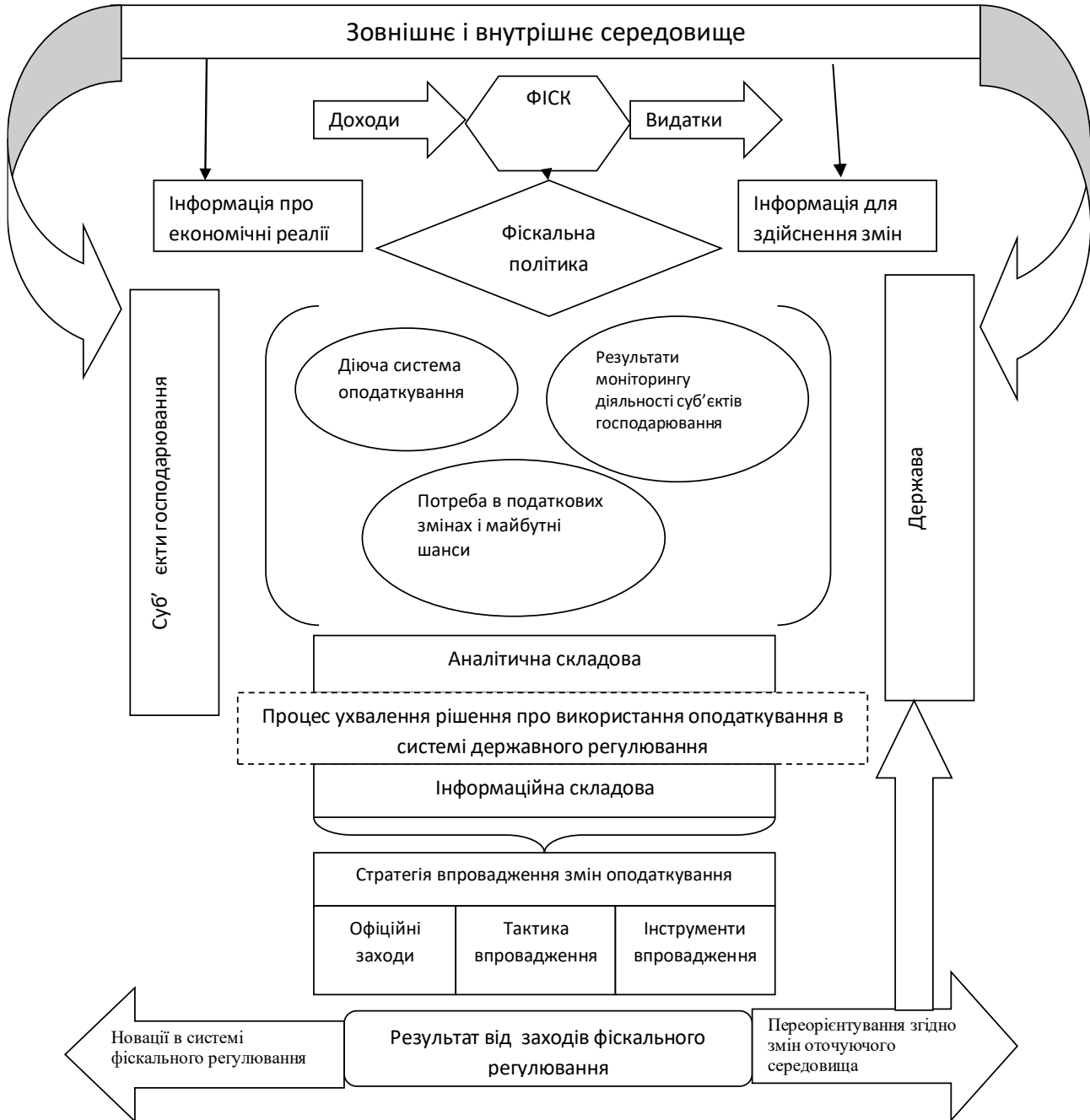

Рис. 3. Концептуальна модель ефективного фінансового регулювання економіки країни

Джерело: удосконалено автором на основі [26]

Сучасне фіскальне регулювання в Україні є засобом стабілізації економіки в державі та проводиться з метою досягнення високих темпів зростання доходів та обсягів ВВП, активізації підприємницької та інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання, соціального забезпечення населення. Для досягнення поставленої мети уряд України імплементує у бюджетно-податкову сферу більш прогресивні заходи щодо функціонування фіскальної політики та її складників – податків і видатків, що закріплені у Бюджетному кодексі України [27], Податковому кодексі України [28] та у поточному році Законі України від 23.11.2018 № 2629-VIII «Про державний бюджет на 2020 рік» [29]. Всі ці перелічені правові документи здійснюють нормативне фіскальне регулювання і тим самим забезпечують формування та використання фінансових ресурсів держави, що акумулюються у доходній частині її бюджетів. Тому останні відіграють ключову роль у реалізації фіскальної політики країни.

Вважати фіскальне регулювання єдиним та вирішальним важелем впливу на економічні процеси в державі є неправильним, оскільки, всі проблеми економіки можна вирішити лише сукупністю всіх важелів впливу і обов'язково враховуючи вплив зовнішнього і внутрішнього середовища.

Висновки. Отже, провівши ґрунтовний аналіз наукових праць щодо ролі фіскального регулювання в добробуті держави, дозволяє нам зробити наступні висновки, а саме узагальнити податкові концепції.

Кожна з наукових вище означених шкіл розглядала податки, як обов'язковий платіж в державну казну (фіск). Сучасні фіскальні теорії поєднують в собі погляди кейнсіанської теорії та теорії неокласицизму. Відповідно, сталий економічний розвиток держави можливий лише при досконалій податковій, бюджетній та монітарній політиці держави.

З'ясовано, що фіскальне регулювання – це центральна ланка всієї системи економічного регулювання, цілісний комплекс фіскальних регуляторів заохочувального, обмежувального та штрафного спрямування.

Доведено, що основними функціями фіскального регулювання економіки держави є:

вплив на стан господарської кон'юнктури; перерозподіл національного доходу; нагромадження необхідних ресурсів для фінансування соціальних програм.

Обґрунтовано, що система фіскального регулювання включає в себе сукупність податкових і неподаткових платежів та зборів, що перерозподіляється на користь бюджетів різного рівня.

Означено, що фіскальне регулювання – це спосіб за допомогою якого держава регулює рівень витрат і доходів державного бюджету країни та означено, що за рахунок фіскального регулювання наповнюється державний бюджет.

Визначено, що в економічній теорії і в практиці склалися і полемізують між собою дві концепції. З точки зору економічної теорії - це інституційно-кейнсіанський напрям еволюційних економічних змін (так звана градуалістська політика) та ліберально-монетарний напрям радикальних змін (так звана політика шокової терапії).

Узагальнено положення концепцій фіскального регулювання: за двома складовими: 1) фіскальне регулювання зумовлено специфікою оподаткування, яке виступає важелем як податкового, так і бюджетного регулювання; 2) мета, завдання та зміст фіскального регулювання визначаються регулюючою функцією податків.

Запропоновано визначення сутності фіскального регулювання економіки, що трактується як сукупність інструментів, за допомогою яких держава створює умови для мобілізації необхідного обсягу фінансових ресурсів та їх раціонального використання з метою забезпечення економічного зростання. Аргументовано, що держава створює умови, за яких економічному суб'єкту вигідно враховувати інтереси держави у процесі своєї діяльності.

Доведено, що на етапі, коли країна намагається вийти з «кредитної кабали», доцільно зупиняти свою увагу на підході інституціоналістів до фіскального регулювання економіки, оскільки він дозволяє синтезувати існуючі податкові концепції з урахуванням національних особливостей, у тому числі менталітету.

Література:

1. Гегель Г.В. Философия права / пер. с нем. ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С.Нерсесянц; Авт. вступ. ст. и примеч. В.С. Нерсесянц. Москва : Мысль, 1990. 524 с.
2. Telishchuk M.M., Skoryk M. O. Tax activity as a complex component of economic policy of the state. *Emergence of public development: financial and legal aspects* : collective monograph. / Yu. Pasichnyk and etc. : Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2019. P.737.
3. Государство в меняющемся мире. *Отчет о мировом развитии*. 1997. 118 с. URL: <http://documents.vsemirnyjbank.org/curated/ru/886571468156582917/pdf/173000RUSSIAN018213137761901PUBLIC1.pdf> (дата звернення 12.01.2020).
4. Скорик М. О. Концептуальна модель ефективного оподаткування в системі державного регулювання. *Реформування податкової системи України відповідно до європейських стандартів* : збірник матеріалів VII міжнар. наук.-практ. конф., 22 грудня 2015 р. Ірпінь : Видавництво Національного університету ДПС України, 2015. С. 159-162.
5. Шульга О. А. Теоретичні основи та об'єктивна необхідність державного регулювання аграрного сектора економіки України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 2. С. 195 – 198.
6. Економічна енциклопедія: у 3 т. / [гол. ред. Б. Д. Гаврилишин]. – Т. 3. – Київ : Академія, 2000. 952 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170000 слів і словосполучень / авт. – уклад. Бусел В. Т. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
8. Словник іноземних слів / уклад. С. Морозов, Л. Шкарапута. Київ : Наук. думка, 2000. 680 с.
9. Словник іншомовних слів. URL: <http://www.rozum.org.ua/index.php?a=term&d=18&t=35232> (дата звернення 20.01.2020).
10. Ваврін М. Р. Фіскальне регулювання у системі державного управління економічною безпекою. *Вісник Львівського університету*. Серія економічна. 2012. № 48. С. 134-138.
11. Фискальное регулирование экономического развития в посткризисный период: монография. / под ред. к.э.н., проф. А. Д. Данилова. Київ : ООО «ДКС центр», 2011. 242 с.
12. Паєнтко Т. В. Інституціоналізація фіскального регулювання фінансових потоків: монографія. Київ : «ДКС центр», 2013. 294 с.
13. Лук'яненко І. Бюджетно-податкова політика України: нові виклики : монографія. Київ : НаУКМА, 2014. 229 с.
14. Амбрик Л. П. Теоретичні детермінанти та дивергенція теорій фіскального регулювання економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 19. С. 49-54.
15. Основи оподаткування / Андрущенко В. Л. та ін. ; за заг. ред. д.е.н, проф. Андрущенко В. Л. Ірпінь : Видавництво УДФСУ, 2018. 134 с.
16. Мельник В.М. Оподаткування наукове обґрунтування та організація процесу : Монографія. Київ : «Комп'ютерпрес», 2006. 277 с.
17. Прокопенко Н.С. Податкове регулювання агропромислового виробництва: монографія. Київ : ННЦ ІАЕ. 2009. 316 с.
18. Клепанчук О.Ю. Податкове регулювання малого бізнесу в трансформаційній економіці України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. 2017. 289 с.
19. Шкварський М. Аналіз теоретичних підходів у визначенні сутності податків. *Наука і економіка*. 2010. № 3. С. 60–65.
20. Алейнікова О.В. Еволюція теоретичних підходів щодо формування ефективної фіскальної політики держави. *Економіка та держава*. 2013. №4. С. 25-28.
21. Варналій З.С., Мельник П.В., Тарангул Л.Л. Економічна безпека. / за заг.ред. З.С. Варналій. Київ : Знання. 2009. 647 с.
22. Франчук В. І., Шупрудько Н. В. Фіскальне регулювання зовнішньоторговельної діяльності як функція економічної безпеки України: теретико-прикладні аспекти: монографія. Львів : «Растр-7», 2020. 240 с.
23. Іванов Ю.Б. Функції податків та податкове навантаження. *Формування ринкової економіки України*. 2009. №19. С. 36-43.
24. Крисоватий А. Державні фінанси і фіскальна політика. *Світ фінансів*. 2005. № 3-4 (4-5). С. 53-68.
25. Прокопенко Н. С. Податкові механізми регулювання аграрного сектору : монографія. Київ : ІПК ДСЗУ, 2011. 548 с.
26. Добрянський Я. В. Оподаткування в системі державного регулювання: автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.00. Київ, 2012. 20 с.
27. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення 12.12.2019).
28. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2756-VI (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2756-17> (дата звернення 15. 07. 2019).
29. Про Державний бюджет на 2020 рік : Закон України від 06.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/294-IX>. (дата звернення 15. 07. 2019).
30. Клепанчук О.Ю. Прямі та опосередковані форми фіскального впливу на розвиток малого бізнесу. *Вісник Львівської Комерційної академії: Збірник наукових праць. Серія економічна*. 2015. №49. С.231-237.

Reference:

1. Hehel H.V. (1990) *Fylosofyia prava* [per. s nem. red. y sost. D. A. Kerymov y V. S.Nersesiants]; Avt. vstup. st. y pryemch. V.S. Nersesiants. *Moskva : Mysl.*, 524 p. [in Russian].

2. Telishchuk M.M., Skoryk M. O. (2019) Tax activity as a complex component of economic policy of the state. Emergence of public development: financial and legal aspects : collective monograph. [Yu. Pasichnyk and etc.] : *Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom*, p.737 [in English].
3. Hosudarstvo v meniaiushchemsya myre. Otchet o myrovom razvytyi. (1997), 118 p. URL: <http://documents.vsemirnyybank.org/curated/ru/886571468156582917/pdf/173000RUSSIAN018213137761901PUBLIC1.pdf> (data zvernennia 12.01.2020) [in Russian].
4. Skoryk M. O. (2015) Kontseptualna model efektyvnoho opodatkovannia v systemi derzhavnogo rehuliuivannia. Reformuvannia podatko-voi systemy Ukrainy vidpovidno do yevropeyskykh standartiv : zbirnyk materialiv VII mizhnar. nauk.-prakt. konf., 22 hrudnia 2015 r. *Irpina: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu DPS Ukrainy*, pp. 159-162 [in Russian].
5. Shulha O. A. (2010) Teoretychni osnovy ta obiektyvna neobkhdnist derzhavnogo rehuliuivannia ahrarynoho sektora ekonomiky Ukrainy. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*. № 2, pp. 195 – 198 [in Ukrainian].
6. Ekonomichna entsyklopediia: u 3 t. (2000) [hol. red. B. D. Havrylyshyn]. vol. 3. *Kyiv: Akademiia*, 952 p. [in Ukrainian].
7. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy: 170000 sliv i slovospoluchen (2004) [avt. – uklad. Busel V. T.] *Kyiv: Irpin: VTF «Perun»*, 1440 p. [in Ukrainian].
8. Slovnyk inozemnykh sliv (2000) [uklad. S. Morozov, L. Shkaraputa]. *Kyiv: Nauk. dumka*, 680 p. [in Ukrainian].
9. Slovnyk inshomovnykh sliv. URL: <http://www.rozum.org.ua/index.php?a=term&d=18&t=35232> (data zvernennia 20.01.2020) [in Ukrainian].
10. Vavrin M. R. (2012) Fiskalne rehuliuivannia u systemi derzhavnogo upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia ekonomichna*, № 48, pp. 134-138 [in Ukrainian].
11. Fyskalnoe rehuliuivannia ekonomicheskoho razvytyia v postkryzysnyi peryod: monohrafiia (2011) [pod red. k.e.n., prof. A. D. Danylova]. *Kyiv: OOO «DKS tsentr»*, 242 p. [in Russian].
12. Paientko T. V. (2013) Instytutsionalizatsiia fiskalnogo rehuliuivannia finansovykh potokiv: monohrafiia. *Kyiv: «DKS tsentr»*. 294 p. [in Ukrainian].
13. Lukianenko I. (2014) Biudzhethno-podatкова polityka Ukrainy: novi vyklyky : *monohrafiia*. *Kyiv: NaUKMA*, 229 p. [in Ukrainian].
14. Ambryk L. P. (2012) Teoretychni determinanty ta dyverhentsiia teorii fiskalnogo rehuliuivannia ekonomiky. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, № 19. pp. 49-54 [in Ukrainian].
15. Andrushchenko V. L. [ta in.] (2018) Osnovy opodatkovannia [za zah. red. d.e.n, prof. Andrushchenka V. L.] *Irpina: Vydavnytstvo UDFSU*, 134 p. [in Ukrainian].
16. Melnyk V.M. (2006) Opodatkovannia naukovye obgruntuvannia ta orhanizatsiia protsesu : *Monohrafiia*. *Kyiv: «Kompiuterpres»*, 277 p. [in Ukrainian].
17. Prokopenko N.S. (2009) Podatkove rehuliuivannia ahropromyslovoho vyrobnytstva: *monohrafiia*. *Kyiv: NNTs IAE*, 316 p. [in Ukrainian].
18. Klepanchuk O.Iu. (2017) Podatkove rehuliuivannia maloho biznesu v transformatsiunii ekonomitsi Ukrainy : dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.03, 289 p. [in Ukrainian].
19. Shkvarskyi M. (2010) Analiz teoretychnykh pidkhdov u vyznachenni sutnosti podatkiv. *Nauka i ekonomika*, № 3, pp. 60-65. [in Ukrainian].
20. Aleinikova O.V. (2013) Evoliutsiia teoretychnykh pidkhdov shchodo formuvannia efektyvnoi fiskalnoi polityky derzhavy. *Ekonomika ta derzhava*. №4, pp. 25-28 [in Ukrainian].
21. Varnalii Z.S., Melnyk P.V., Taranhul L.L. (2009) Ekonomichna bezpeka. [za zah.red. Z.S. Varnalii]. *Kyiv: Znannia*, 647 p. [in Ukrainian].
22. Franchuk V. I., Shuprudko N. V. (2020) Fiskalne rehuliuivannia zovnishnotorhovelnoi diialnosti yak funktsiia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: teretyko-prykladni aspekty: monohrafiia. *Lviv: «Rastr-7»*, 240 p. [in Ukrainian].
23. Ivanov Yu.B. (2009) Funktsii podatkov ta podatkovye navantazhennia. *Formuvannia rynkovoï ekonomiky Ukrainy*. №19, pp. 36-43 [in Ukrainian].
24. Krysovatyi A. (2005) Derzhavni finansy i fiskalna polityka. *Svit finansiv*. № 3-4 (4-5), pp. 53-68 [in Ukrainian].
25. Prokopenko N. S. (2011) Podatkovi mekhanizmy rehuliuivannia ahrarynoho sektoru : *monohrafiia*. *Kyiv: IPK DSZU*, 548 p. [in Ukrainian].
26. Dobrianskyi Ya. V. (2012) Opodatkovannia v systemi derzhavnogo rehuliuivannia: avtoref. dys... kand. ekon. nauk : 08.00.00. *Kyiv*, 20 p. [in Ukrainian].
27. Biudzhethnyi kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 № 2456-VI (zi zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (data zvernennia 12.12.2019) [in Ukrainian].
28. Podatkovi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 № 2756-VI (zi zminamy ta dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2756-17> (data zvernennia 15. 07. 2019) [in Ukrainian].
29. Pro Derzhavnyi biudzheth na 2020 rik : Zakon Ukrainy vid 06.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/294-IX>. (data zvernennia 15. 07. 2019) [in Ukrainian].
30. Klepanchuk O.Iu. (2015) Priami ta oposeredkovani formy fiskalnogo vplyvu na rozvytok maloho biznesu. *Visnyk Lvivskoi Komertsii noi akademii: Zbirnyk naukovykh prats. Seriia ekonomichna*. №49, pp. 231-237 [in Ukrainian].